

Parliament Cymru

Ymchwiliad i wasanaethau hamdden a llyfrgelloedd awdurdodau lleol.

Sharon Davies, Head of Education

LALLS 11

Ymgynghoriad ar wasanaethau hamdden a llyfrgelloedd awdurdodau lleol Consultation on local authority leisure and library services

Ymateb gan: Cymdeithas Llywodraeth Leol Cymru

Response from: Welsh Local Government Association

Cymdeithas Llywodraeth Leol Cymru – Llais Cynghorau Cymru

Ni yw Cymdeithas Llywodraeth Leol Cymru. Rydym yn sefydliad trawsbleidiol dan arweiniad gwleidyddol sy'n ceisio rhoi llais cryf i lywodraeth leol ar lefel genedlaethol. Rydym yn cynrychioli buddiannau llywodraeth leol ac yn hybu democratiaeth leol yng Nghymru.

Y 22 Cynghorau yng Nghymru yw ein aelodau ac mae'r tri awdurdod tân ac achub ac awdurdodau'r tri pharc cenedlaethol yn aelodau cyswllt.

Rydym yn credu bod y syniadau sy'n newid bywydau pobl yn digwydd yn lleol.

Mae cymunedau ar eu gorau pan maent yn teimlo eu bod wedi cysylltu â'u cyngor trwy ddemocratiaeth leol. Trwy gefnogi, hwyluso a chyflawni'r cysylltiadau hyn, gallwn ddatblygu democratiaeth leol fywiog sy'n caniatáu i gymunedau ffynnu.

Ein prif nod yw hyrwyddo, diogelu, cefnogi a datblygu llywodraeth leol ddemocrataidd a buddiannau awdurdodau lleol yng Nghymru.

Byddwn yn cyflawni ein gweledigaeth drwy

- Hybu rôl ac amlygrwydd cynghorwyr ac arweinwyr cynghorau
- Sicrhau disgresiwn lleol mwyaf mewn deddfwriaeth neu ganllawiau statudol
- Cefnogi a sicrhau cyllid cynaliadwy a hirdymor i gynghorau
- Hybu gwelliant o dan arweiniad sector
- Annog democratiaeth leol fywiog, sy'n hybu mwy o ddemocratiaeth
- Cefnogi Cynghorau i reoli eu gweithlu yn effeithiol

Cyflwyniad

Ymateb ydy hwn gan Gymdeithas Llywodraeth Leol Cymru (CLILC).

Cyflwr presennol y gwasanaethau hamdden a llyfrgelloedd a ddarperir gan awdurdodau lleol.

O fewn y 22 cyngor mae trefniadau gwahanol yn eu lle ar gyfer rheoli eu gwasanaethau hamdden a llyfrgelloedd.

Ar gyfer hamdden, mae wyth o wasanaethau sy'n cael eu rheoli gan y cyngor; un ar ddeg a reolir gan ymddiriedolaethau; mae dau gyngor wedi sefydlu eu Cwmnïau Masnachu Awdurdodau Lleol eu hunain (CMALI), ac mae gan un cyngor drefniant gyda gweithredwr.

Ar gyfer llyfrgelloedd, mae deunaw o wasanaethau sy'n cael eu rheoli gan y cyngor a phedwar yn cael eu rheoli gan ymddiriedolaethau.

Mae tri ymddiriedolaeth sy'n rheoli gwasanaethau hamdden a llyfrgell.

Mae'r rhan fwyaf o gynghorau yn dweud nad oes newidiadau mawr ar y gweill ar gyfer eu gwasanaethau, er bod nifer yn wynebu pwysau cynyddol.

Dros y 13 mlynedd diwethaf, yn ystod cyfnod hir o lymder, mae gwasanaethau'r llyfrgell ar draws cynghorau wedi lleihau'n sylweddol, ac wedi cael sawl adolygiad ac ailstrwythuro i geisio dod o hyd i fodel cynaliadwy ar gyfer y tymor hir. Er enghraifft, mewn un cyngor, mae'r gyllideb refeniw wedi haneru, o £2.4 miliwn yn 2013 i £1.2 miliwn heddiw.

Gwneir defnydd da o unrhyw gyfleoedd ariannu grant er mwyn datblygu'r gwasanaeth i drigolion. Cafodd cefnogaeth a chyllid Is-adran Amgueddfeydd, Archifau a Llyfrgelloedd Llywodraeth Cymru dderbyniad da, yn enwedig yn ystod yr adferiad Covid.

Yr heriau ariannol a gweithredol y mae awdurdodau lleol yn eu hwynebu wrth gynnal y gwasanaethau cymunedol hanfodol hyn.

Mae gwasanaethau hamdden a llyfrgelloedd cynghorau yn wynebu pwysau cynyddol. Adferiad wedi Covid, yr argyfwng costau byw a staffio yw'r prif bwysau sy'n cael eu hadrodd.

Mae'r rhan fwyaf o gynghorau wedi dweud na fydd modd cau eu cyfleusterau hamdden, er bod nifer wedi gweld bod eu cyllidebau dan bwysau difrifol ac yn cynnal adolygiad o'u gwasanaethau yn y flwyddyn ariannol hon gyda'r holl opsiynau'n cael eu hystyried. Gallai hyn arwain at wneud penderfyniadau anodd yn y flwyddyn ariannol nesaf.

Mae costau ynni cynyddol yn rhoi pwysau sylweddol ar gyllidebau refeniw.

Mae pyllau sy'n cael eu gweithredu gan ymddiriedolaeth gymunedol o dan bwysau cynyddol oherwydd costau cynyddol a chyflwr adeiladau.

Dywedodd un cyngor eu bod yn nodi'r pwysau ar rai o'u cyfleusterau trosglwyddo a lleoliadau bach lle mae pwyllgorau rheoli yn dechrau plygu ac yn cael effaith ar eu darparu gwasanaethau.

Mae llawer o gyfleusterau hamdden ar draws cynghorau yn cael eu rhedeg gan gyfleusterau ysgolion. Mewn un cyngor, mae dau bwl nofio bellach wedi trosglwyddo o gyfleusterau Addysg i Hamdden, gan fod nifer o gynghorau yn rhesymoli ar draws cyfleusterau a gwasanaethau.

Mae cyllid grant yn bwysau ychwanegol ar y gwasanaethau hyn, gan nad yw nifer o'r grantiau (megis y Cynllun Atgyfeirio Ymarfer Corff Cenedlaethol (CYCC)) wedi cynyddu eu cyllid ers blynyddoedd lawer (sy'n golygu bod cynghorau'n codi'r diffyg), ac erbyn hyn costau ychwanegol y cynnydd mewn chwyddiant ar hyn o bryd.

Fe welodd nifer o gynghorau ymadawiad o staff profiadol yn ystod Covid ac ar ôl Covid. Er, mae nifer wedi recriwtio staff newydd, mae'r gost o hyfforddi staff newydd wedi ychwanegu at y pwysau sydd ar gyllidebau.

Mae maint daearyddol rhai cynghorau yn rhoi llawer mwy o her ar gynnal darpariaeth ar draws y cyngor sydd ar gyfer bwrdeistref drefol gyda chysylltiadau trafniadaeth da. Mewn un cyngor, roedd y gwasanaeth wedi lleihau mor sylweddol i gwrdd â phwysau cyllidebol blaenorol, fel nad yw'n gadael unrhyw ddewis arall nawr ond cau pwyntiau gwasanaeth i gyflawni unrhyw ostyngiadau ariannol pellach, gyda cholli buddion eang i'r cyhoedd. Yn weithredol, mae'r strwythur staffio mor denau fel bod darparu gwasanaethau bron ar dorri pwynt, ac mae risg uchel o gau dros dro oherwydd salwch staff. Bydd y cyfnod o'n blaenau yn un heriol dros ben, ac fe fydd yn amhosib cynnal y lefel bresennol o wasanaeth.

Mae'r gwasanaeth llyfrgelloedd yn dioddef o'r diffyg strategaeth a rôl glir ar gyfer gwasanaeth llyfrgell gyhoeddus sy'n cael ei ariannu'n dda ar lefel Llywodraeth Cymru, er gwaethaf y cymorth amhrisiadwy y mae staff llyfrgelloedd cyhoeddus yn ei ddarparu ar gyfer preswylwyr a darparu gwasanaethau eraill, o ran llythrennedd a dysgu, mynediad at wybodaeth a chefnogaeth, cynhwysiant digidol, mynediad at adnoddau a gweithgareddau diwylliannol, ac yn feirniadol, iechyd a lles. Mae'r diffyg strategaeth genedlaethol hon a'r flaenoriaeth ar fuddion y gwaith a'r gefnogaeth ataliol cynnar a ddarperir gan lyfrgelloedd i drigolion Cymru yn cael ei gario drwodd i gyllidebau a chynlluniau lleol yn naturiol.

Mae rhai cynghorau'n wynebu heriau enfawr o ran unrhyw ddatblygiadau cyfalaf, er enghraifft, Ceredigion, oherwydd lefelau ffosffad a'r canllawiau drafft Llifogydd TAN15.

Trefniadau a strategaethau ymadael awdurdodau lleol ar gyfer achosion lleol nad yw'r modelau darparu amgen a ddefnyddir yn llwyddiannus.

Mewn un cyngor, NPT, yn hanesyddol mae Hamdden Celtaidd wedi cael y cytundeb rheoli ar gyfer gweithredu chwe chanolfan hamdden ynghyd â Neuadd Gwyn yng Nghastell-nedd. Fe wnaeth y pandemig arwain at bwysau ariannol ar y cwmni, ac fe wnaethon nhw ofyn wedyn i'r cyngor am gymorth ariannol sylweddol. Fel cwmni sydd ag un contract gweithredu nid oedd y cyfleoedd i dwyllo rhai o'r costau ar draws sawl safle ar ddod, gan gynyddu'r effaith ariannol y tu hwnt i'r hyn y gallai fod wedi bod. Fe wnaeth yr ymarfer hwn hefyd ddatgladdu rhai pryderon am y gwaith Hamdden Celtaidd a phenderfynodd y cyngor geisio dewisiadau amgen yn y farchnad. Yn dilyn ymarfer caffael lle dangosodd nifer o weithredwyr ddiddordeb penderfynodd y Cyngor y ffordd fwyaf effeithiol o reoli'r cyfleusterau a sicrhau'r budd mwyaf posibl i bobl lleol oedd mewn ffynhonnell, gyda dyddiad o Ebrill 2023 yn cael ei bennu i ddechrau.

Mae rhyfel Wcráin a'r codiad dramatig dilynol mewn costau cyfleustodau wedi golygu bod y dyddiad hwn wedi'i roi yn ôl i fis Ebrill 2024 gyda'r flwyddyn ychwanegol yn cael ei defnyddio i ddod â chostau a chynorthwyo'r trawsnewid i lawr fel bod yr effaith yn cael ei leihau ar gyfer defnyddwyr gwasanaethau a staff. Gan ei bod yn ymwybodol erioed i Hamdden Celtaidd gadw annibyniaeth i'r cwmni bydd y cyngor yn gweithio gyda nhw i helpu i reoli costau, gyrru incwm a gosod y strwythur staffio ac arwain sydd ei angen.

O ran gwasanaethau llyfrgell, mae llawer o gynghorau sydd â llyfrgelloedd cymunedol neu drefniadau partneriaeth gymunedol sy'n cefnogi llyfrgelloedd lleol yn gweld cau fel yr unig opsiwn sydd ar gael os na allen nhw ddod o hyd i bartneriaid eraill i fynd â nhw ymlaen. Ni allai eu strwythurau a'u cyllidebau gefnogi cymryd darpariaeth yn ôl i'r gwasanaeth.

Mae un cyngor yn ymateb i Archwilio Cymru ar eu darpariaeth hamdden ar hyn o bryd ac maen nhw'n ystyried arfarniad o opsiynau ar gyfer gwahanol fodolau gweithredu yn ogystal â'r posibilrwydd y bydd y gwasanaeth yn ail-syfrdanu yn fewnol.

Sut mae'r broses o ddarparu gwasanaethau eraill a ddarperir gan awdurdodau lleol yn rhyngweithio â gwasanaethau hamdden a llyfrgelloedd.

Mae'r cyfleusterau hamdden a llyfrgell mewn cynghorau yn rhyngweithio'n dda iawn gydag ystod eang o wasanaethau ar lefel weithredol ac yn gweithio'n llwyddiannus mewn partneriaeth i sicrhau llawer o fanteision i drigolion. Dros y blynyddoedd, mae cysylltiadau agos gydag ysgolion lleol, lleoliadau addysgol a chlybiau a grwpiau, wedi hen ennill eu plwyf yn yr ardaloedd gwasanaeth hyn. Mae'r ddarpariaeth o ddysgu oedolion, y blynyddoedd cynnar ac yn fwyaf diweddar yr hybiau cynnes,

hefyd wedi galluogi'r gwasanaethau hyn i aros yn rhan ganolog o'r ddarpariaeth gymunedol o fewn y cyngorau.

Mae partneriaethau cryf gyda'r Byrddau Iechyd Lleol er enghraifft, ym Mhowys mae'r gwasanaeth llyfrgelloedd yn rhoi benthyciadau iPad i unigolion er mwyn eu galluogi i gymryd rhan mewn atgyfeiriadau iechyd a sesiynau therapi ar-lein gyda dros 500 o sesiynau wedi'u galluogi dros y 6 mis diwethaf.

Cynllun a ariennir gan Lywodraeth Cymru yw'r Cynllun Atgyfeirio Ymarfer Corff Cenedlaethol (CAYCC). Mae'r Cynllun yn targedu cleientiaid 16 oed a hŷn sydd â neu sydd mewn perygl o ddatblygu clefyd cronig gan roi mynediad iddynt i raglen ymarfer corff dan oruchwyliaeth o ansawdd uchel. Caiff ei reoli a'i ddarparu'n lleol gan y gwasanaethau hamdden ar draws Cymru ac mae llwyddiant y cynllun yn deillio o'r gwasanaeth hwn yn gweithio mewn partneriaeth agos â gweithwyr iechyd proffesiynol gan gynnwys meddygon teulu, ffisiotherapyddion, dietegwyr, nyrsys practis a therapyddion galwedigaethol. Gall y gweithwyr iechyd proffesiynol gyfeirio eu cleientiaid at amrywiaeth o raglenni sy'n cael eu darparu mewn cyfleusterau hamdden yn ogystal ag allan yn y gymuned.

Bu'r gwasanaethau hamdden a llyfrgell yn gweithio ar y cyd am flynyddoedd lawer mewn cyngorau, er enghraifft, i gynnig talebau nofio i deuluoedd am ddim i bob plentyn sy'n cwblhau her ddarllen flynyddol yr haf; Dyma un o nifer o ddyrchafiadau ar y cyd ar hyd llinellau 'meddyliau iach, cyrff iach'. Mae hyn yn annog trigolion i fod yn fwy actif yn feddyliol ac yn gorfforol.

Mae gweithgareddau celfyddydol a diwylliant yn hollbwysig yn y nod o ehangu ymgysylltiad o fewn cymunedau drwy ddefnyddio'r gwasanaethau hyn. Cefnogir lleoliadau hamdden a llyfrgelloedd gan sefydliadau a phartneriaid sy'n cyflwyno ac yn arddangos y celfyddydau o bob math. Mae'r gefnogaeth hon yn cael ei hariannu drwy Gyngor Celfyddydau Cymru.

Mae gan lawer o gyfleusterau yn hamdden a llyfrgelloedd hybiau casglu sbwriel yn eu cymunedau, gan fenthyg pecynnau i grwpiau cymunedol. Mae hwn yn bartneriaeth gyda gwasanaethau Gwastraff ac Ailgylchu a Cadwch Gymru'n Daclus.

Mae'r gwasanaethau hyn yn cynnal ystod eang o arddangosfeydd a gweithgareddau ar gyfer gwasanaethau eraill, e.e., ymgyrchoedd galw heibio diweddar i gydweithwyr Gofal Cymdeithasol i recriwtio gofalwyr.

Mae'r gwasanaethau hyn hefyd yn darparu cyswllt wyneb yn wyneb a mynediad at wasanaethau'r cyngor. Wrth i adeiladau'r cyngor gau mewn rhai trefi dros y blynyddoedd, mae llyfrgelloedd a chyfleusterau hamdden wedi dod yn bwynt cyswllt, yn enwedig ers ar ôl Covid a'r ffordd rithiol o weithio.

Fodd bynnag, gall y rôl ganolog y mae'r gwasanaethau hyn yn ei chwarae i hwyluso'r holl ddarpariaethau niferus yng nghymunedau cyngor gael ei chydabod a'i

danbrisiol'n wael ar adegau gan gynghorau ar lefel strategol eang a hefyd ar lefel Llywodraeth Cymru.

Sut mae awdurdodau lleol yng Nghymru yn defnyddio modelau amgen ar gyfer darparu gwasanaethau, a'r manteision canfyddedig sy'n gysylltiedig â'r modelau hynny.

Fel y cyfeirir yn gynharach, o fewn y 22 cyngor mae trefniadau gwahanol mewn lle ar gyfer rheoli eu gwasanaethau hamdden a llyfrgell.

Mae'r rhan fwyaf o ymddiriedolaethau hamdden a diwylliant yn sefydliadau dielw gydag unrhyw elw yn cael ei ail-fuddsoddi i'r gwasanaethau. Fel arfer maent yn cael eu llywodraethu gan Ymddiriedolwyr o'r gymuned leol sy'n eu galluogi i gefnogi eu cymuned.

I'r cynghorau hynny sydd â gwasanaethau mewnol mae strwythurau staffio craidd yn y gwasanaethau hyn yn wynebu heriau sylweddol oherwydd diffyg recriwtio i swyddi gwag a chadw staff allweddol. Fel y cyfeiriwyd, yn gynharach, er, bod nifer wedi recriwtio staff newydd, mae cost hyfforddi staff newydd wedi ychwanegu at y pwysau ar gyllidebau.

Mae'r rhan fwyaf o gynghorau yn dibynnu ar gyfleoedd gwirfoddol i alluogi darparu mwy o weithgareddau ac yn rhoi cyfle i'r trigolion fod yn weithgar yn eu cymunedau, yn rhoi yn ôl, ac o bosib yn dysgu sgiliau newydd. Fodd bynnag, nid yw hyn bob amser yn opsiwn rhad ac am ddim, ond mae angen llawer iawn o amser ac ymdrech i gynnig profiadau gwerth chweil i wirfoddolwyr. Mewn rhai ardaloedd mae'n anodd recriwtio gwirfoddolwyr oherwydd blinder gwirfoddol sy'n gallu arwain at gynnig anghyson ac annhegwch.

Mae cyfleusterau cymunedol sy'n cael eu rhedeg gan wirfoddolwyr yn galluogi'r lleiaf o ddarpariaethau i aros ar agor, ac mae hyn yn arbennig o wir am lyfrgelloedd bach. Maent yn darparu mynediad at lyfrau a rhyngweithio cymdeithasol i'w trigolion. Mae ansawdd y gwasanaeth yn amrywiol, ac unwaith eto mae faint o hyfforddiant a chefnogaeth sydd ei angen gan y gwasanaeth llyfrgelloedd yn gwneud hyn yn anodd i'w gynnal.

Mae partneriaethau cymunedol wedi llwyddo ac yn darparu tystiolaeth glir o ymgynghori ac ymgysylltu â'r gymuned wrth gyd-gynhyrchu atebion ar lefel leol. Er mai'r manteision yw bod y partneriaethau hyn wedi galluogi cadw gwasanaethau sy'n cael eu rhedeg gan y cyngor yn y cymunedau, ac mae grwpiau wedi gwella cyfleusterau lleol, gallant fod yn llafurus o ran meithrin perthynas a chynnal a chadw, monitro, ac adrodd ar delerau cytundebau, ac ati. Maen nhw hefyd yn fregus a gallent hefyd blygu os yw'r partneriaid yn penderfynu tynnu allan gan eu bod yn ddibynnol ar unigolion o fewn y cymunedau sy'n gyrru'r gwaith codi arian yn lleol.

Mae partneriaethau ymarferol yn caniatáu i gynghorau gyflawni mwy gyda'i gilydd.

Arfer da o ran sicrhau cynaliadwyedd gwasanaethau lleol hamdden a llyfrgelloedd ar gyfer cenedlaethau'r dyfodol.

Ystyrir cydweithio a phrosesau caffael ar y cyd yn ffordd effeithiol a mwy llwyddiannus o ddarparu mwy o adnoddau a chyfleusterau ac mae wedi profi'n fwy cynaliadwy. Mae hyn yn arbennig o wir wrth edrych ar wasanaethau llyfrgell. Mae system rheoli llyfrgelloedd Cymru a'r consortiwm prynu Cymreig ar gyfer stoc llyfrgell ac e-adnoddau ar draws awdurdodau Llyfrgelloedd Cymru wedi bod yn hynod lwyddiannus, yn bennaf oherwydd gwaith caled Cymdeithas y Prif Lyfrgellwyr (Cymru). Mae hyn wedi galluogi gwasanaeth llyfrgell Powys i ddarparu mwy o adnoddau a chyfleusterau nag y gallent eu fforddio. Mae dadl glir dros wasanaeth llyfrgell gyhoeddus ledled Cymru, sy'n debyg i fodel Gogledd Iwerddon, gyda strategaeth gydlynol yn darparu deddfwriaeth statudol ar gyfer llyfrgelloedd cyhoeddus, a chyllid craidd digonol i staff, hyfforddiant a chyflawni. Mae llyfrgelloedd cyhoeddus yn sicrhau cymaint o fanteision fel sy'n cael eu hamlinellu yn Neddf Llesiant Cenedlaethau'r Dyfodol, ac mae'r rhain mewn perygl o gael eu colli ar hyn o bryd.

Mae angen fframwaith cadarn hefyd i fesur y dychweliad cymdeithasol ar fuddsoddiad a ddarperir o fewn gwasanaethau hamdden a llyfrgell, o ran dulliau ataliol a chanolig ar yr unigolyn a'r galw ar wasanaethau cost uwch fel gwasanaethau Gofal Cymdeithasol ac Iechyd.

Mae'n bwysig nodi y dylai gwasanaethau hamdden a llyfrgell fod yn flaengar, ac yn edrych i ddatblygu, yn hytrach na chynnal gwasanaethau. Mae gwaith a wnaed ar Strategaeth Ddigidol y Gwasanaethau Diwylliannol wedi tynnu sylw at yr angen am fuddsoddiad ariannol i gefnogi gofynion cwsmeriaid sy'n newid a mynediad at ddysgu gydol oes mewn cymdeithas sydd wedi'i tharfu'n ddigidol. Bydd blaenoriaethau'n cynnwys, (ond heb eu cyfyngu i): ymgysylltu â'r cyhoedd gyda, a'u cyfarwyddo ar dechnolegau sy'n esblygu, datblygu sgiliau llythrennedd cyfryngau; integreiddio technolegau SMART i mewn i adeiladau er mwyn gwella mynediad at wasanaethau yn ogystal â gwneud adeiladau'n fwy amgylcheddol gynaliadwy; a staff uwchsgilio fel y gallant harneisio'r technolegau hyn i sicrhau bod mwy o weithgareddau a gwasanaethau ar gael ar-lein, (mae hyn o bwysigrwydd arbennig mewn cynghorau gwledig). Bydd canolbwyntio ar ddatblygu'r gweithlu, a gwelliannau i seilwaith ac offer digidol yn hanfodol wrth symud ymlaen, fel bod gan staff proffesiynol y galluoedd a'r adnoddau i gynorthwyo cymunedau i fyw'n dda ac yn annibynnol yn yr oes ddigidol.